

ПРИНЦИПИ РОЗГЛЯДУ ЕКОНОМІЧНИХ СПОРІВ У ТРЕТЕЙСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

ЮЛДАШЕВ Сергій Олексійович - кандидат юридичних наук доцент кафедри правових дисциплін Херсонського економічно-правового інституту
УДК 346.9

Рассматриваются принципы третейского разбирательства экономических споров. Обосновывается, что законодательное их закрепление является одновременно как средством повышения качества функционирования негосударственного судопроизводства, так и путем имплементации в украинское законодательство норм и принципов мировой практики примирения и разрешения коммерческих споров.

Ключові слова: третейський розгляд, економічні спори, недержавне судочинство, принципи розгляду спорів, арбітрування, зловживання правами.

Успішність вирішення розгляду економічних спорів в значній мірі залежить від методів, які застосовуються для цього. Одним з найпоширеніших методів є третейський розгляд спорів – розгляд спорів у третейському суді або у міжнародному комерційному арбітражі, що охоплюється поняттям «недержавне судочинство».

Як показує світова практика, використання недержавного судочинства у розгляді будь-яких справ, що виникають з економічних відносин, сприяє стабільності в цих відносинах між сторонами в спорі, що робить благотворний вплив на розвиток економіки в цілому. Адже недержавні суди використовують переважно методи арбітрування, результатом яких є не одержання верху над супротивною стороною, а досягнення згоди щодо розв'язання конфлікту. Саме це є іманентним спорам, що випливають з економічних відносин, ро-

бити рішення, які виносяться недержавними судами, і справедливими, і такими, що виконуються добровільно.

В той же час, керівництвом державними судами формується негативна громадська думка у відношенні до недержавного судочинства. Так, у документі «Узагальнення Верховного Суду України від 11.02.2009 «Практика застосування судами Закону України «Про третейські суди» [1], червоною ниткою, як зазначає О. О. Гайдулін [2], проходить думка про якусь «патологічну» схильність третейських судів до різного виду зловживань, які визнаються такими, що «мають масовий і системний характер». На думку укладачів документа, «діяльність третейських судів не лише не дає позитивних результатів, але й призводить до виникнення значних ускладнень і проблем», третейські суди «часто фактично не вирішують спори, а в обхід передбачених законом процедур задовольняють певні суб'єктивні інтереси нерідко з порушеннями при цьому прав третіх осіб та держави».

Як відомо, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та з корпоративних спорів» від 15 грудня 2006 р. [3] розширено юрисдикцію господарських судів завдяки віднесенню до їх виключної підвідомчості справ, що виникають з корпоративних відносин. В той же час саме для вирішення спорів, що випливають з

цих правовідносин, найбільш ефективним методом їх розгляду є метод арбітрування, примирення, притаманний недержавній формі судочинства.

Третейські суди дійсно нерідко зловживають правами, порушуючи при цьому інтереси третіх осіб та держави але не в такій мірі, як це підноситься суспільству. Для зменшення такого роду випадків пропонується визначити принципи третейського розгляду спорів – принципи процесуального права для розгляду господарських спорів в третейських судах для подальшого їх правового закріплення.

Під принципами третейського розгляду спорів розумітимемо основоположні ідеї, уявлення про третейський суд та третейське судочинство, які закріплені у відповідному законодавстві і визначають засади третейського процесу, організації третейського судочинства, а також правове становище його учасників.

Враховуючи вищезазначене, принципи третейського розгляду спорів можна визначити як основні правила діяльності третейського суду, основну базу, за допомогою якої міг би будуватися третейський процес і відносини, що виникають у галузі третейського судочинства. Принципи мають становити єдину цілісну взаємопов'язану систему, в рамках якої порушення одного будь-якого принципу тягнуло б за собою визнання недійсності винесеного рішення. Це зробило б принципи не декларативними, а конструктивними (практично результативними).

Як відомо, принципи господарського процесу в державних судах закріплено в Законі України «Про судоустрій і статус суддів»[4] (ст. ст. 6 «Самостійність судів», 7 «Право на судовий захист», 8 «Право на повноважний суд», 9 «Рівність перед законом і судом», 10 «Правова допомога при реалізації права на справедливий суд», 11 «Гласність і відкритість судового процесу», 12 «Мова судочинства і діловодства в судах», 13 «Обов'язковість судових рішень», 14 «Право на оскарження судового рішення» та ін.), а також у Господарському процесуальному кодексі України (ст. ст. 42

«Рівність перед законом і судом», 43 «Змагальність», 44 «Гласність розгляду справ» тощо). Достатньо чітко сформульовані принципи судочинства у цивільно-правовому процесуальному кодексі [5] (ст.ст. 5. «Здійснення правосуддя на засадах поваги до честі і гідності, рівності перед законом і судом», 6. Гласність та відкритість судового розгляду, 7. Мова цивільного судочинства, 10. Змагальність сторін, 11. Диспозитивність цивільного судочинства, 12. Право на правову допомогу, 13. Забезпечення апеляційного і касаційного оскарження судових рішень, 14. Обов'язковість судових рішень і т.д.).

Кожний з вищезгаданих принципів знаходить своє закріплення та вираження, як правило, не в одній, а в декількох правових нормах і найчастіше в процесуальних, які характеризують зміст даного принципу. Виконання завдань господарського судочинства визначається правильною застосуванням господарським судом норм матеріального й процесуального права.

Виходячи з вищевикладеного розуміння принципів розгляду спорів, можна виявити основні засади його здійснення у третейських судах та міжнародному комерційному арбітражному суді. Досліджуючи ці засади, можна стверджувати, що більшість принципів, зокрема, міжнародного комерційного арбітражу, виявляється шляхом аналізу міжнародних і національних документів і практики реалізації процедур розгляду спору, яка вже склалася і має достатнє нормативне регулювання. Ця позиція справедлива щодо постійних арбітражів, які мають власні регламенти (наприклад, регламент Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України, регламент Лондонського міжнародного третейського суду та ін.).

Принципи розгляду економічних спорів у третейських судах та міжнародному комерційному арбітражі доцільно поділити на дві групи:

1. Принципи, притаманні господарсько-правовому, цивільно-правовому процесуальному праву.

2. Спеціальні принципи третейського судочинства.

До першої групи принципів можна віднести:

- принцип незалежності суддів. Цей принцип означає створення таких умов діяльності судді, арбітра, за яких він міг би розглядати справи та приймати за ними рішення на підставі закону й керуватись виключно своїми внутрішніми переконаннями (принцип закріплено в п. 2.5 Регламенту Міжнародного комерційного арбітражного суду (МКАС) при Торгово-промисловій палаті (ТПП) України, п. 5.2 регламенту Лондонського міжнародного третейського суду (LCIA Rules), п. 4 ст. 6, ст. 9 Арбітражного регламенту ЮНСІТРАЛ);

- рівність усіх учасників процесу. Арбітражний суд веде розгляд таким чином, щоб забезпечити умови рівного ставлення до сторін і надання будь-якій із них на кожній стадії процесу всіх можливостей для викладення своєї позиції (ст. 15 Арбітражного регламенту ЮНСІТРАЛ (Комісія Організації Об'єдинених Націй по праву міжнародної торгівлі), ст. 4.1 регламенту Морської арбітражної комісії при ТПП України, ст. 14.1 регламенту Лондонського міжнародного третейського суду, ст. 4.1 Регламенту МКАС при ТПП України);

- змагальність сторін, свобода в наданні доказів. Відповідно до цього принципу, сторони обов'язково вважаються рівноправними, а розгляд спорів побудовано так, що будь-яка зі сторін може подавати різноманітні докази на підтримку своєї позиції, а інша їх заперечувати будь-якими законними засобами;

- принцип всебічного, повного та об'єктивного дослідження всіх обставин справи. Принцип всебічності означає, що під час розгляду справи мають бути перевірені всі можливі версії як на підтримку вимоги позивача, так і ті, що її заперечують;

- принцип оцінки доказів за внутрішнім переконанням. Оцінка доказів полягає у визначенні їх допустимості, достовірності й достатності. Цю оцінку здійснюють

не тільки судді і арбітри, а й особи, які відстоюють власні інтереси. При оцінюванні доказів слід виходити з того, що жоден з них не має наперед визначеної сили або пріоритету.

До спеціальних принципів слід віднести наступні:

- процесуальна несумісність. Даний принцип полягає в тому, що в одному процесі одна особа не може виконувати дві чи більше процесуальні функції. Тобто суддя, арбітр не може бути стороною у справі або її представником, сторона не може бути запрошена як експерт і т.п. (ст. 2.5 регламенту МКАС при ТПП України, ст. 5.2 регламенту Лондонського міжнародного третейського суду);

- добровільність. У цьому принципі виявляється договірна природа міжнародного арбітражу, який не може виникнути без угоди сторін про використання цього засобу врегулювання спору. Угоду сторін можуть оформлювати як арбітражне застереження в складі основного договору (в цьому випадку воно стосується майбутніх спорів), а також як окрему арбітражну угоду, якої досягнуто, після укладення договору (найчастіше – після виникнення спору). Наприклад, у ст. 1.2 Регламенту МКАС при ТПП України цей принцип закріплено як основну підставу виникнення арбітражного провадження, при цьому зазначається, що спірні правовідносини можуть мати не лише договірний характер;

- доступність. Цей принцип є інтегральним і складає одну з найбільших переваг арбітражного процесу перед судочинством у державних судах. Це не тільки економія, під час арбітражного провадження, коштів і часу, а й простота звернення, спрямованість третейського розгляду на примирення сторін, можливість домовлень про процедуру розгляду справи третейським судом, обирати суддів (а в певних випадках і права), оперативність судового розгляду;

- компетентність. На відміну від загальних судів, у третейському суді сторони самостійно обирають суддю, арбітра (арбітрів), який розглядатиме справу. Обрані сторонами арбітри найчастіше є фахівця-

ми в тій галузі, до якої належить спір, тобто компетентними зі спірного питання, що забезпечує правильне та швидке вирішення справи;

- негласність третейського розгляду справи. Засідання третейського суду (МКАС) проводиться за «зачиненими дверима». Рішення не публікуються. Оприлюднення рішення можливе лише за взаємної згоди сторін. При цьому сторони встановлюють, яка саме інформація може бути опублікована.

Ця позиція, на думку практиків, є найбільшою вадою третейського розгляду справи, оскільки його негласність виключає застосування прецеденту, відповідно до якого рішення одного третейського суду є обов'язковими для іншого. Тобто на даний момент не існує взаємозв'язку між різними арбітражними рішеннями, що перешкоджає одноманітному застосуванню норм права всіма судами;

автономія волі сторін. Законодавство про третейський розгляд має надавати право сторонам самостійно за взаємною згодою вирішувати питання щодо часу, місця, мови судового розгляду, складу суддів, арбітрів, а також права, що має застосовуватися. Коли такої згоди немає, третейський суд сам визначає де, коли, в якому складі, якою мовою вестиметься розгляд і яке право застосовуватиметься;

остаточність рішення. Це питання є доволі спірним. Більшість арбітражних регламентів містять норми про можливість сторін звернутися до суду за переглядом винесеного рішення. Але в літературі поширена думка про те, що перегляд справи в загальних судах стосується не суті арбітражного рішення, а процесуальних моментів розгляду. Прихильники цієї позиції виділяють три підстави для звернення до державного суду з клопотанням про скасування арбітражного рішення:

1. За наявності неправомірних дій суддів, арбітрів чи одного з них, що викликано корупцією, шахрайством, упередженістю;

2. При перевищенні повноважень третейського суду, коли рішення винесено в спорі, на який не поширюються умови

третейського застереження, чи з питань, що виходять за межі третейської угоди;

3. При порушенні законодавства чи угоди сторін про процедуру розгляду справи [6].

Наведені підстави свідчать про те, що третейське рішення не може бути переглянуте по суті. Хоча необхідно зазначити, що спори, розглянуті в третейському суді, сторони часто оскаржують до державного суду. Найпопулярнішою причиною оскарження рішень Міжнародного комерційного арбітражного суду є їх невідповідність публічному порядку. В той же час сторони, що оскаржують до державного суду рішення МКАС як такі, що не відповідають публічному порядку, нерідко неправильно тлумачать поняття «публічний порядок», під яким вони найчастіше розуміють матеріальне право країни арбітражного розгляду. Однак Пленум Верховного Суду України у своїй постанові від 24 грудня 1999 р. визначив публічний порядок як «правопорядок держави, основоположні принципи, що є основою чинного в ньому ладу (стосуються її незалежності, цілісності, самостійності й недоторканності, основних конституційних прав, свобод, гарантій тощо) [7].

Отже, розглянувши принципи діяльності третейського суду, наголосимо, що законодавче їх закріплення є одночасно як засобом підвищення якості функціонування недержавного судочинства, так і шляхом імплементації в українське законодавство норм і принципів світової практики примирення та вирішення комерційних спорів і є плідним підґрунтям для вдосконалення національного законодавства.

Література

1 Загальнення Верховного Суду України від 11.02.2009 «Практика застосування судами Закону України «Про третейські суди» // Вісник Верховного Суду України. – 2009. – № 10.

2 Гайдулін О. О. Способи протидії зловживанню процесуальним правом: ефективність та пріоритети // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive>.

АНОТАЦІЯ

Розглядаються принципи третейського розгляду економічних спорів. Обґрунтовується, що законодавче їх закріплення є одночасно як засобом підвищення якості функціонування недержавного судочинства, так і шляхом імплементації в українське законодавство норм і принципів світової практики примирення та вирішення комерційних спорів.

SUMMARY

The principles of arbitration of economic disputes. Substantiated that their legislative consolidation is both a means to improve the operation quality of private justice, and by the implementation in Ukrainian law norms and principles of international practice of reconciliation and resolution of commercial disputes.

nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ppip/2012_11/Gaidylin.pdf

3. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та з корпоративних спорів” від 15 грудня 2006 р (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, N 9, ст.77)

4 Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, N 41-42, N 43, N 44-45, ст.529

5 Цивільний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, N 40-41, 42, ст.492

6 Нешатаева Т. Н. Международный гражданский процесс. – М., 2001. 174 с.

7 Постанова Пленуму ВС України «Про практику розгляду судами клопотань про визнання і виконання рішень іноземних судів та арбітражів і про скасування рішень, постановлених у порядку міжнародного комерційного арбітражу на території України» від 24 грудня 1999 р. № 12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.arbitr.org.ua/8.28.0.0.1.0.phtml